

МУЗИЧНЕ МИСТЕЦТВО

УДК 780.64:7.046 (046)

DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/vas.26.2025.25–32>

МІФОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ДУХОВОГО ІНСТРУМЕНТАРІЮ

Наталія СИРОТИНСЬКА

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9524-4574>

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра музикознавства та хорового мистецтва,
вул. Валова, 18, Львів, Україна, 79008
e-mail: nsyrotynska@gmail.com*

У статті висвітлено глибокий символізм міфологічного мислення та його вплив на формування особливого сприйняття духового інструментарію і його функціонування в культових обрядах давніх цивілізацій. Виявлено взаємозв'язок єгипетських і давньогрецьких міфологічних уявлень із старозавітними текстами, в яких сукупно простежується особливе значення дихання в момент створення людини, а відтак підкреслено сакралізацію повітря. В цей період зауважено активне залучення духового інструментарію до практичного проведення обрядових ритуалів, а відтак простежується містична знаковість звучання труб у Святому Письмі. Це зумовило встановлення Мойсеєм практики принесення урочистих жертвоприношень під супровід труб, а також утвердження касти левітів як обрядових музикантів. Надалі в греко-елліністичний період виявляємо подальше існування тенденції ототожнення повітря з людською душею у переконаннях грецьких філософів Анаксімена, Анаксагора і Діогена. Вони також уважали повітря тотожним людській душі і початком людського існування, що вповні узгоджувалося з міфологічною картиною світу давніх греків і зображенням богів з інструментами, зокрема духовими. В такий спосіб виявляємо постійну тяглість трактування духового інструментарію як значимого елементу світоглядних уявлень і практичного застосування в обрядах. Відтак не випадково така тенденція простежується й надалі в християнському обряді, де простежуємо іншу форму використання духового інструментарію. Виявляємо його присутність не на практиці, що заборонялося у православному обряді, а в лексичному словнику літургійних текстів. Виразовість духового звучання трансформувалася в поетичні виразові засоби, які часто використовували для прослави святих, мучеників і преподобних християнської церкви. Цей досвід наявний в обрядових текстах греко-візантійської гимнографії, а відтак у перекладах з грецьких оригіналів на церковно-слов'янську мову був адаптований в Україні водночас із прийняттям християнського обряду. Часте використання “духової” інструментальної образності відобразилося також у невменній системі позначень, зокрема у знаці “кулізма з трубою”, а також в мелодиці. *Методологія.* У процесі дослідження використано джерелознавчий,

історичний, музично-теоретичний, культурологічний методи дослідження. *Наукова новизна*. Завдяки проведеному дослідженню простежено вплив метафоричного мислення на сакралізацію духового інструментарію та його подальшу функціональність в обрядових формах різних періодів.

Ключові слова: духовий інструментарій, єгипетська міфологія, грецька міфологія, Анаксімен, Анаксагор, християнський обряд, гимнографія, літургійна поетика, невми.

Постановка проблеми. Впродовж тисячоліть культові ритуали давніх цивілізацій передбачають використання різноманітних духових інструментів. Цей факт засвідчують численні міфологічні перекази, в яких глибоко закорінена музична складова, трактована як важлива частка світобудови, оскільки навіть самих богів зображали з музичними інструментами в руках. Наприклад, кіфару пов'язували з давньогрецьким Аполлоном, авлос – з Діонісом, дотепер звучить флейта Пана. Відтак і людство ставилося до музичного звучання з позиції вірувань у його містичну природу і властивості, що заслуговує глибшого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження музичного інструментарію, особливо духового, розглянуто у численних працях, присвячених культовим обрядам давніх цивілізацій, зокрема М. Іліаде [3], Р. Вілкінсона [11]. Також простежується тяглість від античності до християнської обряду, в якому духові проявилися як поетична символіка і прослава святих, про що писали М. Скабалланович [8], Є. Джиджора [2], Н. Сиротинська [5–7], М. Качмар [4]. Важливо, що осмислення духового інструментарію та його місце в сакральних текстах свідчить про глибокий зміст обрядів, що демонструють вагоме значення, естетичну складову, а також філософський контекст.

Виклад основного матеріалу. Різні народи віддавна послуговувались у культових обрядах духовими інструментами, що підкреслює їх особливе трактування і наповнення глибоким символізмом у контексті давніх вірувань. Одним із найбільш відомих свідчень є старозавітний текст про момент руйнування міцних Єрихонських мурів унаслідок звучання труб юдеїв (Іс. Нав. 6, 5–6), або ж зображення Вершників Апокаліпсису, які трубним гласом звіщали про наближення останнього Суду – “І сім ангелів, які мали сім труб, приготувалися трубити” (Об. 8, 6).

Варто зазначити, що найбільш знакова старозавітна подія на час Виходу юдеїв з єгипетської неволі також супроводжувалася трубним звучанням. Надалі це зумовило запровадження Мойсеєм практики – виконувати супровід звучання труб особливо урочистих жертвоприношень під час вечірніх і ранкових обрядів [8, с. 3]. Цей звичай розвинувся у складний чин обрядового співу, а окрема каста левітів призначалася до виконання окремого обов'язку гри на музичних інструментах у храмі, серед яких духовим інструментам відводилося особливе місце. Також і в Стародавній Греції бачимо подібне виокремлення духових інструментів, серед яких найчастіше використовували флейту та авлос.

Духовий інструментарій, як і інші предмети, задіяні в культових обрядах, наділявся особливими властивостями, співвіднесеними із здатністю проникати за межі світів. З цієї причини прадавні обряди передбачали обов'язкове залучення музикантів до похоронних процесій, оскільки музичний звук супроводжував людину в її переході до іншого світу. Ймовірно, така висока оцінка духових інструментів зумовлена осмисленням способу видобування звуків, а саме, з особливою функціональністю *повітря*, ототожненого з диханням людини, а відтак і самою людиною та її душею.

Рис.1. Середньовічна мініатюра XIII ст.

Як писав австрійський поет Георг Тракл (Georg Trakl, 1887–1914): “Душа – це щось чужинне на землі” [9, с. 72]. Зазначений поетичний образ повністю суголосний давнім віруванням у позаземне походження душі, і найдокладніше, з наукової точки зору, осмислювався в античності. Так, ще до Анаксимена (Ἀναξίμενης, 585–525 до н. е.), поняття душі (ψυχή) пов’язувалося з “божественним” повітрям, яке оточує і підтримує космос. Подібне твердження характерне для іонійської так званої “фізіології” (φυσιολογία), принаймні з часів Геракліта (Ἡράκλειτος, 540–480 до н. е.) і Анаксагора (Ἀναξαγόρας, 500–428 до

н. е.). Також і в трактаті Арістотеля “Про душу” розглянуто сутність людської душі, де філософ згадує Діогена (Διογένης, бл. 412–323 до н. е.), який ототожнював повітря з душею: “Ο Διογένης ο Απολλωνιάτης θεωρήσε πῶς η αρχή των ὄντων εἶναι ο αἶρας και κατ’ ἐλέκταση τον ταῦτισε και με την ψυχή” / “Діоген Аполлоній уважав, що началом істот є повітря, і ототожнював його з душею”. Подібно мислив і Анаксимен (Ἀναξίμενης, 585–525 до н. е.), який також співставляв повітря з душею: Τον αἶρα ως αρχή θεωρήσε και ο Αναξίμενης οἶον η ψυχή / Анаксимен також уважав повітря початком, тобто душею [10].

У цей же період існувала розлога міфологічна система з цілим сонмом богів, серед яких виокремлювався бог повітря Аер (Αἶρας), трактований як найвища оболонка Всесвіту, з якої виникли сонце і зірки і в якій живуть боги. Невипадково значимість Аера не втрачалася з часом і проявилася у знаковій ілюстрації початку XIII ст., що виразно засвідчує добру обізнаність середньовічних богословів та філософів з античним спадком [5, с. 85].

Варто підкреслити символічний зміст ілюстрації, що відображає сприйняття світу як співмірного в частинах, так і загалом, внутрішньо впорядкованого й узгодженого, відповідно до символічного наповнення окремих рівнів. Так, найповніше коло мініатюри вмістило зображення дев'яти Муз, батьками яких були могутній Зевс (Ζεύς) і Мнемозина (Μνημοσύνη, богиня пам'яті). Важливо, що народження Муз, оспіване Гесіодом у знаменитій “Теогонії”, започаткувало родовід богів [1]. Натомість наступне внутрішнє коло стискається до зображення трьох постатей – Піфагора (Πυθαγόρας), Орфея (Ορφεύς) і Аріона (Ἀρίων), зображених з інструментами.

Рис. 2. Єгипетський ієрогліф “анех”.

Увираження особи Піфагора відбулося в особливий спосіб, завдяки його зображенню із спеціальним однострунним музичним пристроєм – “каноном” і молотком для ударів по струні. Цей засіб дозволяв фіксувати тривалість звучання, будувати інтервали і трактувати їх з позиції математичних пропорцій. Відтак автор мініатюри був добре обізнаним із філософськими настановами і практичними методами піфагорійців, які ставили музику на найвищий щабель пізнання природи і людини. Натомість зображення Орфея з лютнею й Аріона, який сурмить у ріг, пов'язані із кардинально

протилежними естетичними категоріями, так званими аполлонічною і діонісійською. Перша характеризується як інтелектуальна й раціональна, тоді як друга – пристрасна та екстатично-ірраціональна, а їх врівноваження особливо важливе для людської психіки. Ймовірно, таке досягнення цілісності людської душі дає можливість вийти за межі і досягнути Універсум, означений розпростертим Аером.

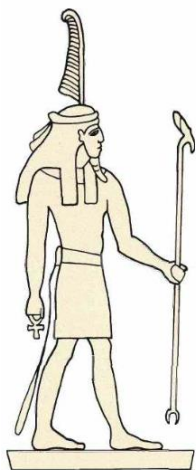

Рис. 3.
Давньоєгипетський бог повітря Шу

Безмежжя Всесвіту, в якому панує Аер, підкреслено символічним зображенням двох зірок, а також чотирьох вітрів, спрямованих у різні сторони повітряного простору. Подібно й духовий інструментарій віддавна пов'язувався із значимістю повітря, що з космічних просторів перетікало в дихання, оживляючи інструмент, а водночас становило найважливішу ознаку життя. Це засвідчено також у Святому Письмі: “І створив Господь Бог людину з пороку земного. І дихання життя вдихнув у ніздрі її, і стала людина живою душею” (Буття 2:7).

Цікаво зазначити, що в єгипетській міфології існував ієрогліф “анех”, який трактувався як “ключ життя” і був символом богів, які володіють життям і наділяють ним царя чи людей.

Важливо, що в єгипетській іконографії “анех” часто підносився богами до носа, що символізувало момент оживлення людини. А поруч, бог повітря Шу

посідав особливе місце в ієрархії божеств як батько землі і неба [11, с. 129]. Цікаво, що символом Шу була пір'їна, здатна реагувати на найменший подув вітру, тож і символізувати повітря.

Відтак повторимо, що сакралізація повітряної сфери і процесу дихання зумовила особливе ставлення до духових інструментів, яким відводилося важливе місце в культових обрядах стародавніх народів. Невипадково ця практика проникла також і до християнського віровчення, проте не в прямому інструментальному залученні до обряду, а в літургійних текстах [6]. У такий спосіб “інструментальна” образність збагачувала християнську лексику, увиразнювала і підсилювала зміст літургійної поетики. Все це словесне багатство використовували для прослави святих, мучеників і преподобних [7, с. 30]:

*Тайныя днесь духа трубы,
Богоносныя отци восхвалям.*

Стихира Трьох святителів

*Краснопѣснвая цѣвница Божественнаго Духа:
славїи ищурѣ Божественныхъ пѣсней: сопѣль Церковная.*

Стихира прп. Романа Сладкопівця

*Пастырская свѣриль Богословія твоего,
Вѣтїйскїя побѣди трубы.*

Тропар св. Григорію Богослову

*Апостольскыи верьхъ, богословія труба,
Духовнаго іже вселеную Богу приведе.*

Стихира Івану Богослову

*Вѣструбимъ въ трубу пѣсний,
Вѣзиграім праздѣнственная.*

Стихира Миколаю Мирлікійському

*Великая истинная труба
Многострастныи афанасіе.*

Стихира Афанасія

*Ученика христова і основании цѣрковьнѣ,
Истинная столпа же і трубѣ божьственнѣ.*

Стихира ап. Петра і Павла

Часте використання інструментальної образності в поезиці відобразилося також у невменній системі позначень, зокрема у знаці “кулізма з трубою”. Основа цієї невми складається з півкулізми середньої, статті малої закритої і статті простої, а знак труби , навіть візуально подібний до неї, додається перед основою і фіксується у назві – “кулізма з трубою” [4, с. 42]. Водночас у сакральному мелосі можна простежувати форми наслідування

інструментального звучання, що проявляється в окремих розспіваних фрагментах. Отже, простежуємо неперервну наявність духового інструментарію в різних обрядових формах: від міфологічного мислення і практичного використання до мелодико-поетичного відображення.

Висновки. Звичний для нас духовий інструментарій сьогодні сприймають передусім як складову оркестрів чи ансамблів, проте заглиблення у світ вірувань давніх цивілізацій виявляє значно глибше трактування цієї групи. Переконаність у божественному сотворенні людини визначило дихання як найважливішу ознаку її життя. Подальше ототожнення людської душі з повітрям і здатність шляхом дихання видобувати звуки привело до сакралізації духового інструментарію. Відтак цілісність таких взаємозв'язків потребує подальших досліджень.

Список використаної літератури та джерел

1. Гесіод. Походження богів. Роботи і дні. Щит Геракла / пер. Андрій Содомора. Львів, 2018. 176 с.
2. Джиджора Є. Гімнографія Київської Русі XI–XIII сторіч: структурне ціле канону мінейного циклу. Одеса, 2018. 480 с.
3. Еліаде М. Трактат з історії релігій / пер. з фр. Олексій Панич. Львів, 2016. 520 с.
4. Качмар М. Структурна організація піснеспівів церковної монодії на основі порівняльного аналізу візантійської, слов'яно-руської та київської нотацій [Текст] : автореф. Дис. ... канд. мист. : 17.00.03. ЛНМА імені М. В. Лисенка. Львів, 2015. 19 с.
5. Сиротинська Н. Інтелектуальний контекст сакральної гімнографії. Львів, 2023. 176 с.
6. Сиротинська Н. Образ “труби златогласної” в українській сакральній музиці XVII–XVIII століть. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. Київ, 2024. № 4. С. 302–307.
7. Сиротинська Н. Перло багатоцінне: музично-поетичний світ богородичної гімнографії : монографія. Львів, 2014. 334 с.
8. Скабалланович М. Толковий Типікон. Київ, 1910. Вип. 1. 422 с.
9. Тракль Георг М. Гайдеггер. Дорогою до мови. Львів, 2007. 124 с.
10. Βογιατζή Χρ. *Αριστοτέλης, Περί Ψυχής Α: Εισαγωγή, Μετάφραση, Σχόλια*. Ιουνίος 2013.
11. Wilkinson R. The Complete Gods and Goddesses of Ancient Egypt. London, 2003. 256 p.

References

1. Hesiod. (2018). Pokhodzhennia bohiv. Roboty i dni. Shchyt Herakla [The Origin of the Gods. Works and Days. The Shield of Hercules] / transl. Andrii Sodomora. Lviv [in Ukrainian].
2. Dzhydzhora, Ye. (480). Himnografiiia Kyivskoï Rusi KhI-KhIII storich: strukturne tsile kanonu mineynoho tsyклу [Hymnography of Kyivan Rus' in the

11th–13th centuries: the structural whole of the canon of the Menaean cycle]. Odesa [in Ukrainian].

3. Eliade, M. (2016). *Traktat z istoriï relihii* [A treatise on the history of religions] / transl. Oleksiy Panych. Kyiv [in Ukrainian].

4. Kachmar, M. (2015). *Strukturna orhanizatsiia pisnespiviv tserkovnoi monodii na osnovi porivnialnoho analizu vizantiiskoi, sloviano-ruskoi ta kyivskoi notatsii* [Structural organization of church monody chants based on a comparative analysis of Byzantine, Slavic-Rus and Kyiv notation]: Abstract of Candidate of Sciences' Thesis. Lviv [in Ukrainian].

5. Syrotynska, N. (2023). *Intelektualnyi kontekst sakralnoi hymnografii* [The Intellectual Context of Sacred Hymnography]. Lviv [in Ukrainian].

6. Syrotynska, N. (2024). The image of the “golden-voiced trumpet” in Ukrainian sacred music of the 17th – 18th centuries [The image of the “golden-voiced trumpet” in Ukrainian sacred music of the 17th – 18th centuries]. *Visnyk Natsionalnoi akademii kerivnykh kadrov kultury i mystetstv*, 4, 302–307. Kyiv [in Ukrainian].

7. Syrotynska, N. (2014). *Perlo mnohotsinne: muzychno-poetychnyi svit bohorodychnoi hymnografii* [The Pearl of Great Price: The Musical and Poetic World of the Theotokos Hymnography]. Lviv [in Ukrainian].

8. Skaballanovych, M. (1910). *Tolkovyï Typikon* [Explanatory Typikon], 1. Kyiv [in Ukrainian].

9. Trakl, G. (2007). *M. Haÿdegger. Dorohoiu do movy* [M. Heidegger. On the way to the language]. Lviv [in Ukrainian].

10. Βογιατζή, Χρ. (2013). *Αριστοτέλης, Περί Ψυχής Α: Εισαγωγή, Μετάφραση, Σχόλια*. Thessaloniki [in Greece].

11. Wilkinson, R. (2003). *The Complete Gods and Goddesses of Ancient Egypt*. London [In English].

MYTHOLOGICAL FOUNDATIONS OF THE FUNCTIONING OF WIND INSTRUMENTS

Natalia SYROTYNSKA

*Ivan Franko National University of Lviv,
Department of Musicology and Choral Art,
Valova Str., 18, Lviv, Ukraine, 79008
e-mail: nsyrotynska@gmail.com*

The article explores the deep symbolism of mythological thinking and its impact on the perception and functioning of wind instruments in the cult rites of ancient civilizations. The author examines the connections between Egyptian and ancient Greek mythological concepts and Old Testament texts, highlighting the significant role of breathing in the creation of humanity and the sacredness of air. During this time, wind instruments played an active role in ritual performances, underscoring the mystical significance of trumpet sounds in the Holy Scriptures. This practice led Moses to establish the offering of

solemn sacrifices accompanied by trumpets and to create the Levite caste as ceremonial musicians.

In the Greco-Hellenistic period, this inclination to equate air with the human soul continued in the beliefs of Greek philosophers such as Anaximenes, Anaxagoras, and Diogenes. They regarded air as synonymous with the human soul and the essence of human existence, which aligned with the mythological worldview of the ancient Greeks and their depictions of gods with instruments, including wind instruments. Thus, there is a continuous interpretation of wind instruments as a vital aspect of worldview and practical ritual application.

This trend can also be observed in the Christian rite, where wind instruments are utilized differently. While their practical use was restricted in Orthodox liturgy, they can be found in the lexicon of liturgical texts. The expressiveness of brass sounds was transformed into poetic expressions often used to glorify saints, martyrs, and revered figures within the Christian church. This influence is evident in the ritual texts of Greco-Byzantine hymnography, which were translated from Greek into Church Slavonic as part of Ukraine's adoption of the Christian rite. The frequent use of "brass" imagery in music also appears in non-musical notation, especially in the sign "kulisma with a trumpet", as well as in melodies.

Methodology: The author employed source analysis, historical research, musical theory, and cultural studies to conduct this investigation.

Scientific novelty: This study traces the influence of metaphorical thinking on the sacralization of wind instruments and their evolving roles in ritual practices across different periods.

Keywords: wind instruments, Egyptian mythology, Greek mythology, Anaximenes, Anaxagoras, Christian rite, hymnography, liturgical poetics, neume.

Стаття надійшла до редколегії 16.01.2025

Прийнята до друку 28.05.2025